

RADIANTS.

la memòria metàl·lica

dispositiu: dones i so en la lluita per les llibertats

introducció

Aquest projecte neix amb la voluntat de relacionar un fet històric de gran importància en el passat de la Vila de Gràcia amb els esdeveniments culturals que un segle més tard es van produir en el mateix territori, ja que comparteixen el mateix referent simbòlic i contenen valors sovint molt poc explicats que vinculen fortament l'organització de la societat civil, el paper de les dones en la lluita per les llibertats i per la igualtat social, i la importància del so com a element identificador d'una comunitat.

camp temporal històric

Aquest projecte se situa en els anys de la Transició, però per entendre els elements simbòlics amb què treballa és necessari remuntar-se històricament a un segle abans i establir un arc que connecta els fets esdevinguts el 4 d'abril de 1870 amb els del 4 d'abril de 1979. Cosa que intentem fer breument tot seguit.

els antecedents històrics

Durant el segle XIX, el sistema de reclutament emprat per l'exèrcit espanyol va ser majoritàriament l'anomenat "reclutament de quintes", sistema classista i causa de profundes diferències socials, ja que es basava en el fet que cada província havia d'aportar a l'exèrcit un nombre de joves proporcional a la seva població, escollit per sorteig entre el total de joves d'una determinada edat. En l'origen era una cinquena part dels joves els qui s'havien d'incorporar a files, d'aquí el nom de "quinta". La llei contemplava la possibilitat d'eximir els quintats a canvi d'una contribució econòmica d'entre 1.500 i 2.000 pessetes o bé de substituir-los per "voluntaris" comprant el dret a substitució per 500-1.250 pessetes.

Per a les classes més pobres, la redempció era una iniquitat i el servei militar una desgràcia; per a les classes mitjanes la redempció significava, en canvi, una possibilitat d'alliberar el fill del servei i aprofitar-lo per al treball diari; i per als rics, la redempció era un impost més que pagaven per contribuir a la despesa de l'estat i que, si no existís, haurien de suportar d'alguna altra manera.

Així, el que per als rics no era més que una despesa assumible, per als pobres esdevenia directament un impost de sang i per a les classes mitjanes significava sovint endeutar-se durant dècades. Tanmateix, era tan gran la por del servei militar, que molts venien tot el que tenien abans de deixar que la quinta s'emportés els seus fills. No oblidem que Espanya tenia diversos fronts bèl·lics oberts i que les possibilitats de retorn eren

baixes. Enfront de la idea, prou arrelada socialment, que el reclutament de quintes era injust i immoral per als qui no podien fer front econòmicament a la situació, solament quedaven opcions com ara l'autolesió, l'emigració o el profugisme.

Amb la revolució de 1868, que donaria pas al Sexenni Democràtic i portaria a l'abolició de la monarquia borbònica, l'exili d'Isabel II i la posada en marxa d'un règim democràtic d'àmplies llibertats per a l'època, el govern va assegurar que no es llevarien més quintes. Però les Corts, incòmodes amb la possibilitat de reclutar una milícia i poc disposades a perdre una important entrada de diners per a les arquees de l'estat, van publicar finalment un nou decret de lleva. El decret i el posterior sorteig van provocar la indignació popular.

El que fins aleshores havia provocat respostes individuals (pagar o bé fugir) va donar pas a una reacció col·lectiva.

el bombardeig

Així, dos anys després de la Revolució de 1868, a la Vila de Gràcia (que va ser independent fins l'any 1897) es va iniciar l'anomenada Revolta de Quintes, que va tenir lloc entre el 4 i el 9 d'abril de 1870. Els fets van adquirir gran virulència i la Vila va ser assetjada per l'exèrcit durant sis dies, en què no va deixar de caure sobre la Vila el foc d'artilleria, que va destruir moltes cases i va provocar 27 morts. Durant el setge, la campana més gran de la plaça de la Vila (actualment coneguda com Rius i Tauler i anteriorment com plaça d'Orient) va tocar a sometent nit i dia, cridant els graciencs a impedir que s'emportessin els joves. Aquesta campana es troba sobre una torre construïda per l'arquitecte Rovira i Trias i és un dels pocs campanars civils del país. La campana era un dels objectius de les bateries comandades pel general Gaminde (després conegut com el general Bum Bum), que disparaven des del Passeig de Gràcia, i va ser tocada per diversos projectils.

Atès el caire dels esdeveniments i veient que seria impossible mantenir la resistència, els homes de la Vila van anar a refugiar-se a la muntanya, però la campana va seguir sonant, esquarterada pels obusos, ja que les dones es van organitzar en torns perquè no deixés de fer-ho.

El dia que l'exèrcit va aconseguir entrar a la Vila, la va trobar buida: solament hi havia una dona a la torre, fent sonar la campana. Gràcia va ser saquejada indiscriminadament i la dona, el nom de la qual es desconeix, va ser traslladada a la presó d'Alcalá de Henares fins que, tres anys després, ja proclamada la República, el president Estanislau Figueres la va excarcarar.

el símbol

En anys successius van tenir lloc diversos intents de despenjar la campana, per canviar-la o reparar-la, però els veïns sempre s'hi van oposar. El campanar va tornar a ser

protagonista en les revoltes de 1873 i 1874 i es va convertir en l'emblema de la llibertat i de la democràcia. Aquest sentiment es va fer encara més fort després de 1929, quan la pressió popular va fer restituir les campanes al seu lloc, després d'un intent de fondre-les per a la torre rellotge de l'Exposició Universal a la plaça d'Espanya.

Aquesta campana laica, que mai va ser batejada, encara sona esquerdada. Té un so trencat, mat, que els graciencs volen com a símbol (sonor) de la indignació de les mares, de la indefensió dels pobres, de la força moral d'una comunitat en un territori. El campanar és símbol de la Vila, la campana també ho és. Un so com a símbol d'una comunitat i d'un territori.

Aquesta simbologia es manté encara avui, enriquida pels fets que a continuació relatem.

la guerra civil: els bombardeigs

Pocs mesos després dels fets d'abril de 1870, l'editor i llibreter Innocenci López va fundar el setmanari *La Campana de Gràcia*, de caire satíric, republicà, federalista i anticlerical, que es va publicar fins al 1936, any en què va esclatar la Guerra Civil. Aquell any i els següents, el campanar de Gràcia no va cridar els veïns a la Festa Major ni va tenir l'oportunitat de provocar l'ira dels assetjadors, ja que aquests disparaven des del cel i des del mar. Els graciencs empraren tots els estalvis guardats per a la realització dels guarnits de la Festa Major per a la construcció dels refugis que els protegissin dels que serien els primers atacs aeris d'un nou model de guerra, capítol fonamental en el camí cap a la que ara coneixem com "guerra total". Aquests bombardeigs sistemàtics sobre la població civil, especialment dissenyats per aconseguir la seva desmoralització i forçar la rendició de la resistència armada, converteixen Barcelona en el primer camp de proves d'una perversa i avui dia fredament habitual estratègia. I així, els barcelonins es van convertir en els primers urbanites que vivien l'experiència traumàtica i desoladora del bombardeig indiscriminat durant dos anys. Gràcia (a l'època ja s'havia integrat a Barcelona) va ser un dels barris més castigats i, per tant, va rebre l'impacte de les bombes per segona vegada en seixanta anys, sols que amb una capacitat destructora brutalment superior a les granades d'artilleria del general Bum Bum. El campanar va tenir en aquests temps la funció d'advertir que calia anar al refugi quan començava el bombardeig.

la transició

Durant els darrers anys de franquisme, augmenta la circulació d'informació i la tímida obertura cap a l'exterior iniciada als anys seixanta, que, propiciada per la situació internacional i l'interès particular del règim, havia permès l'entrada (controlada) d'idees i estètiques noves. Això facilita que s'esdevingui als setanta l'estímul vital per a tota una generació. En el món artístic, concretament en el musical, el nou folk, el pop i el rock comencen a prendre carta de naturalesa en la cultura del carrer, i la ràdio (especialment,

Ràdio Joventut) és l'abanderada d'aquestes formes d'expressió que arriben amb retard a un país aïllat i amb una forta censura per motivar l'eclosió de la *nova cançó* i el moviment *progressiu*. Aquests moviments, corrents i grups de joves, obrers i estudiants no només exerciten el gust per la novetat, sinó que generen unes músiques que representen inequívocament el símbol de la seva oposició al règim i el rebuig a la dictadura. La primera generació que viatja a l'estranger per motius més estètics que polítics porta al país prou notícies culturals com per estimular la consciència política. Quan s'inicia el període de la Transició, i solament en tres anys, neix i desapareix el moviment musical *laietà*, breu però fonamental en la consolidació d'una contracultura urbana, en la qual altres manifestacions culturals com la literatura, el còmic, el cinema i el teatre reviu en una ciutat que mai s'havia resignat al color gris de la subcultura franquista. A aquesta contracultura van associats igualment altres valors i reivindicacions de gran importància: llibertat d'expressió, llibertat d'orientació sexual, llibertat de pensament, i també un missatge ben clar: la joventut vol participar en el procés i ho vol fer des d'una perspectiva de màxims i no de mínims. Durant aquest període extremadament fèrtil i breu, es constitueix un sòlid teixit associatiu i d'activisme cultural, especialment a l'entorn dels ateneus llibertaris i altres projectes associacionistes independents, i tenen lloc esdeveniments històrics com les Jornades Llibertàries del Parc Güell. Noves eines d'acció i comunicació apareixen per actuar com a transmissors d'aquests valors i d'aquestes inquietuds.

la ràdio

El 4 d'abril de 1979, l'endemà de les primeres eleccions municipals de la democràcia, la primera emissora independent de la ciutat, Ona Lliure, va patir el primer tancament governamental. Però no van caldre gaire mesos perquè els nous ajuntaments d'esquerres comencessin a treballar i a interpretar favorablement els buits legals per tal d'assegurar la supervivència de la nova cultura urbana. Així, el mateix any naixia La Campana de Gràcia, emissora lliure i independent, el centre emissor de la qual es va instal·lar a la torre del campanar, cosa que va evitar el seu tancament, en ser la construcció propietat municipal i no poder accedir-hi la policia nacional. També el 1979, naixia un avatar de la històrica publicació d'Innocenci López, quan l'Associació de Veïns Vila de Gràcia va passar explícitament el repte d'informar els veïns a un grup de joves estudiants de periodisme, que van endegar la no menys mítica revista *Carrer Gran*, de la qual va sorgir una importantíssima generació d'activistes graciencs, periodistes, historiadors, polítics... *Carrer Gran* no va ser l'única publicació independent. Altres de caràcter no necessàriament veïnal van proliferar exponencialment.

Però la revolució més important van ser les ràdios lliures. Ona Lliure va patir successius tancaments i molts dels seus impulsors van passar per La Campana de Gràcia, especialment en períodes de desmantellament (Ona Lliure "nomadejava" per la ciutat per no ser descoberta). Quan Ona Lliure va abandonar definitivament les seves emissions, La Campana de Gràcia va esdevenir el laboratori d'una nova forma de fer ràdio i el bressol de molts joves que van trobar en la ràdio alternativa un vehicle de comunicació i de creació especialment apropiat per a una situació de vigilància i exigència sobre el procés democràtic, per la seva immediatesa i gratuïtat, per la

possibilitat de ser veu i altaveu i perquè la música esdevenia, finalment, símbol també del canvi i el seu millor vehicle eren les ones, com per a la poesia i la política de base. En pocs mesos, el fenomen de les ràdios lliures va ser imparable: Contrarràdio, Ràdio Pica (que va començar les seves emissions el 1979 també des del campanar), Ràdio Poble Sec, El Avispero, Ràdio Maduixa, La Seba, Ràdio Gavina, Radio Libertina, Ràdio Venus, Ràdio Can Serra, Ràdio Cornellà, Ràdio Boira Lliure, Ràdio Joventut del Pla, Ràdio Farigola... que sumaven, a la seva actitud clarament compromesa amb el canvi social i una postura radical i molt creativa, la lluita contra el *Plan Técnico Transitorio del Servicio Público de Radiodifusión Sonora para Frecuencia Modulada*, aprovat el 8 de juny de 1979, que posava en mans del govern de l'estat i l'administració la capacitat de decidir discrecionalment la concessió de llicències, tot donant prioritat a la fundació de cadenes amb estructures de capital com a suport en detriment dels projectes eufemísticament dits individuals, tot i que provenien de col·lectius socials. Aquesta decisió política, mai esmenada per cap govern de la democràcia, va deixar perdre una de les oportunitats més belles del nou període històric que, a més, ha portat moltes amargures als col·lectius impulsors de les ràdios lliures fins a l'actualitat.

El símbol havia tornat a manifestar-se i la torre que va acabar de construir Rovira i Trias l'any 1864 continuava acollint aspiracions populars de llibertat. També les ràdios lliures van ser, lògicament, el primer mitjà de fer audibles veus polítiques, artístiques i culturals que desenvolupaven les seves activitats en xarxa, que a l'època vol dir de forma oclusa i sovint clandestina, sense recursos i que no tenien accés a la difusió pel mitjà radiofònic convencional. La música era, per naturalesa, la que més es podia valer del mitjà radiofònic i les ràdios lliures van actuar com a plataforma dels projectes sonors més experimentals, innovadors i arriscats, entre ells, l'art radiofònic, punt focal de l'art sonor des dels anys 20.

Continua sent molt important la tasca de difusió que fan d'aquestes músiques les emissores lliures supervivents en l'actualitat, a les quals cal afegir la xarxa de les actuals emissores municipals de districte.

Aquests àmbits de la creació sonora són els que difon també Gràcia Territori Sonor des del 1996, a través de les seves múltiples activitats en directe i també per mitjà del seu programa radiofònic *Música i geografia*, que s'emet des de fa 12 anys cada dilluns a les 18 hores al 96.6 de l'FM.

la dona en la creació sonora

L'any 2006, Gràcia Territori Sonor va endegar dins del festival LEM el projecte *Matriu*, amb l'objectiu d'assolir la paritat de gènere en la participació artística al festival. Aquest projecte va obtenir el suport de la Regidoria de Dona i Drets Civils de l'Ajuntament de Barcelona i l'Institut Català de les Dones.

Un fet reconeixible en el context de l'experimentació sonora és l'aparent absència de dones. Tanmateix, n'hi ha moltes, algunes d'elles fa anys que s'hi dediquen, però no es fan visibles o no compten amb el suport necessari; d'altres volen ser-hi i no troben

models de referència i suport que els permetin dissenyar la seva pròpia trajectòria o troben obstacles directes o indirectes.

Matriu va contribuir a fer visible la creació sonora de risc de les dones i va generar debats en aquest àmbit entre les creadores i les gestores, va posar a l'abast nous canals d'informació per a les creadores i va recollir dades per a l'estudi de la situació real, que va donar les pistes de com continuar treballant en aquesta línia en el futur.

el so

Al llarg d'aquest preàmbul, hem viatjat en el temps, però no en l'espai, ja que hem estat tot el temps prop del campanar de Gràcia. El so esquerdat de la seva campana ha cridat els graciencs a no entregar els seus fills a la guerra i ha unit les dones en el repicar constant contra la desigualtat i la injustícia, ha tornat a cridar-los per anar als refugis antiaeris durant els bombardeigs de la Guerra Civil, ha acollit després les ràdios lliures de la Transició, ha difós el desig de llibertat de la societat en les ones i també les músiques creades en llibertat per homes i dones del poble. La història de La Campana de Gràcia és una història de la força moral dels pobles per canviar el seu futur.

El dispositiu **Radiants** vol retre un reconeixement a tots aquests protagonistes, actors d'un relat els capítols del qual encaixen com a peces d'un puzle que és la nostra memòria.